

תורה שבעל פה מארץ בבל - מדוע?

הרב יעקב ידיד

א. פתיחה

ב. בבל - סימן רע לתורה

ג. מחבלים זה לזה

ד. חושך שכחה וחסרון הנבואה

ה. כל הדר בבבל כאילו דר בארץ ישראל

ו. יסוד הבלבול הבבלי - ההתפרטות

ז. תלמוד בבלי - כינוס הפרטים

ח. בין שמן זית לשמן שומשומין

ט. מיני מתיקה - ועוצמה של תורה

א. פתיחה

מאמר זה הוא חלק מהתבוננות כללית במהותו של התלמוד הבבלי אופיו של הבבלי נעוץ במקום הווצרותו ולכן ישנה חשיבות למשמעות הבבליות בתלמוד.

בין כתבי הקודש המקוריים, התנ"ך, המשנה, התוספתא, והמדרש, מתייחד התלמוד בכך שהוא בבלי. הרי לא מקרה הוא, שעיקר תורה שבעל פה והמקור לפסיקת ההלכה בכל דורות ישראל, נכתב מחוץ לארץ ישראל.

אמנם גם בין ספרי הקודש הנ"ל ישנם ספרים שנכתבו בחלקם או ברובם בחוץ לארץ, אבל רק הגמרא נקראת תלמוד בבלי¹, ונקראה בשם זה על מנת להדגיש את מקום יצירתה.

בבל הוא מקום גלותנו, המקום המבטא את חורבנם של ישראל. כשאינן מקדש ואינן נבואה ואינן סנהדרין, אין הנהגה ממלכתית של תורה, איזו יצירה יכולה להיווצר?

1 יש אמנם שרצו לומר שזה לא השם המקורי והש"ס נקרא תלמוד תורה במקורו, וכדי לזהותו מול הירושלמי נקרא תלמוד בבלי, אבל לכל השיטות כך נקראת הגמרא בישראל, וכודאי יש משמעות מכוונת לכך.

יצירה עצמית ישראלית, אי אפשר לישראל אלא בארץ ישראל. (אורות, ארץ ישראל ג)

ובכל זאת בכבל נוצר פארה של תורה שבעל פה, ככל הוא המקום בו נכתב ונערך התלמוד הבבלי, ונקרא כך על שם מקום יצירתו, וכל מה שיכתב אחר כך יכתב מתוך התלמוד ועל פיו.

נדרשים אנו להתבוננות: מדוע נוצר התלמוד בחוץ לארץ, האם לא היה ראוי שעיקר ההלכה תכתב בארץ ישראל? מדוע מכל הארצות זכתה דוקא בכל להיות בית היוצר לתורת האומה? ועוד: מהי משמעות הדבר עבורנו הלומדים, האם מבחינת הלומד יש לכבליות משמעות, האם יצירת הש"ס בכבל משאירה רושם שלומדי הגמרא חשים בו, האם לכבל מקום בעל חשיבות בעצם הלימוד?

בכל זכתה לשקט כלכלי ובטחוני כל זמן שישבו שם הישיבות, מורי ומאורי התורה לישראל:

ולפיכך קבע הקב"ה שתי ישיבות לישראל שיהיו הוגיני בתורה יומם ולילה, ומתקבצין שתי פעמים בשנה, באדר ובאלול. מכל המקומות ונושאיני ונותניני במלחמתה של תורה, עד שמעמידין דבר על בוריו והלכה לאמתה ומביאיני ראייה מן המקרא ומן המשנה ומן התלמוד כדי שלא יכשלו ישראל בד"ת שנאמר "שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול" (תהלים קיט, קסד) "ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום (שם כט, יא). ואותן ב' ישיבות לא ראו שבי ולא שמד ולא שלל ולא שלט בהן לא יון ולא אדום, והוציאן הקב"ה י"ב שנה קודם חורבן ירושלים בתורתן ובתלמודן, שכך כתיב "והגלה את כל ירושלים ואת כל השרים ואת כל גבורי החיל עשרת אלפים גולה וכל החרש והמסגר ולא נשאר זולת דלת עם הארץ" (מלכים ב, כד). וכי מה גבורה יש בבני אדם ההולכים בגולה אלא אלו גבורי תורה שכך נאמר בה "על כן יאמר בספר מלחמות ה'" (במדבר כא, יד) ומתוכן החרש והמסגר חרש שבשעה שאחד מהן מדבר נעשו הכל כחרשין, מסגר כיון שאחד מהן סוגר דברי טומאה וטהרה או איסור והתר אין בעולם שיכול לפתוח לטהר ולהתיר... אלא צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהקדים והגלה את גלות יכניה לגלות צדקיה כדי שלא תשתכח מהן תורה שבע"פ, וישבו בתורתן בכבל מן אותה שעה עד היום, ולא שלט בהן לא אדום ולא יון ולא גזרו עליהם שמד ואף לימות

המשיח אין חבלי² של משיח רואין שנאמר (זכריה ב, יא) "הוי ציון המלטי..."
 ללמדך שמשם מתחלת הגאולה משם עולין לירושלים שנאמר "ועלו מושיעים
 בהר ציון..." (עובדיה א, כא) אותה שעה "והיתה לה' המלוכה" וכי"ר.
 (תנחומא נח ג)

לא בכל מקום זה היה כך, בעת גלותנו, היו מקומות רבים של תורה שלא זכו לשקט
 מכל בחינה שהיא, אבל בבל זכתה לתקופה ארוכה של שקט המאפשר יצירה רוחנית,
 גדולה ומקיפה תוך חיים כלכליים ובטחוניים מלאים. ננסה להתבונן מהו ייחודה של
 בבל, מדוע זכתה לתורה, כיצד משפיעה בבל על אנשיה, כיצד משפיע התלמוד הבבלי
 על הלומדים והעוסקים בו.

במקביל לתלמוד הבבלי קיים גם התלמוד הירושלמי, תלמודה של ארץ ישראל,
 שנוצר מתוך קדושת ארץ ישראל, מתוך אוירה המחכים, ואף על פי כן העדיפו חכמים
 בפסיקת ההלכה את התלמוד הבבלי³, הבדלים רבים נמצא בין שני התלמודים, והיציאה
 מתלמוד לתלמוד⁴ צריכה הכנה והערכות. מדוע אם כן העדיפו חכמים את תלמוד הבבלי
 על הירושלמי לפסיקת ההלכה, מהו ההבדל בין שני התלמודים? האם סדר הלימוד
 ישתנה בזמן מן הזמנים?

שאלות אלה הן יסודיות ביחס ללימוד, והגישה ללימוד קשורה פעמים רבות בהבנת
 הצורך והמקור ללימוד זה.
 ננסה לעמוד על עניינה של ארץ בבל, תלמודה, ומשמעותה לגבינו הלומדים.

ב. בבל - סימן רע לתורה

כשחזקיה מלך יהודה, מתאר בפני ישעיהו הנביא, את האורחים שבאו לבקרו,
 ושהראה להם את כל אוצרותיו, מגדיר חזקיה את אנשי בבל:

2 וכן בכתובות קיא ע"א "אמר אביי נקטינן בבל לא חזיא חבלי משיח".
 3 יעויין באגרת רב שרירא גאון, ובהקדמת הרמב"ם למשנה תורה, ובהקדמת המהר"ץ חיות לש"ס.
 4 חגיגה י ע"א "ליוצא ולבא אין שלום" ויעויין בתוס' שם ד"ה אפילו מש"ס לש"ס, ובאורות הקודש
 חלק א עמ' כח.

”ויבוא ישעיהו הנביא אל המלך חזקיהו ויאמרו אליו מה אמרו האנשים האלה, ומאין יבואו אליך, ויאמר חזקיהו מארץ רחוקה באו מבבל”. (מל”ב כ, יד)

השם ”ארץ רחוקה”⁵ המיוחס לבבל, איננו רק בעל משמעות גיאוגרפית, בבל רחוקה מירושלים מרחק פנימי רב, השוני התהומי שבין שני המקומות, מגדיר את בבל כרחוקה. השוני המהותי מבבל, גורם לחזקיהו לחשוף בפני שליחי מלך בבל ”את כל בית נכותה”⁶, את הכסף ואת הזהב ואת הבשמים ואת שמן הטוב ואת בית כליו ואת כל אשר נמצא באוצרותיו, לא היה דבר אשר לא הראם חזקיהו בביתו ובכל ממשלתו” (שם פס’ יג). חזקיהו רוצה לקרב את אנשי בבל ולהופכם מרחוקים לקרובים, אולם הצורה שבא נעשה הדבר⁷ אינה מתאימה והוא נענש.

חז”ל מבארים מדוע נקראה בבל ”ארץ רחוקה”, ומה הם מידותיה המרחיקות אותה מתורה:

”ואשא עיני וארא והנה שתיים נשים יוצאות ורוח בכנפיהם ולהנה כנפים ככנפי החסידה ותישאנה האיפה בין שמים ובין הארץ ואומר אל המלאך הדובר בי אנה המה מוליכות את האיפה ויאמר אלי לבנות לה בית בארץ שנער” (זכריה ה, י).

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי: זו חנופה וגסות הרוח שירדו לבבל... (סנהדרין כד ע”א)

תורה נקנית בענוה, בשמיעת האוזן, באימה וביראה (אבות ו, ה), הפך הגאווה וגסות הרוח השייכות לבבל. ומתוך מידותיה השליליות הללו חנופה⁸, וגסות הרוח, ממשיכה הגמרא שם וקובעת שהשם ”בבל” מקורו במושג כלול:

מאי בבל? אמר רבי יוחנן: כלולה במקרא כלולה במשנה כלולה בתלמוד. (סנהדרין שם)

5 עיין בסעיף ד בפרק זה ובהערה 44.

6 ”בית גנזי בשמיו” רש”י שם, ”אשתו השקתה עליהם... בית גנזיו הראה להם...” (סנהדרין קד ע”א), ”ועוד שפתח את הארון והראה להם את הלוחות...” (פרקי דרבי אליעזר פל”ד).

7 יתבאר בס”ד בהערה שבסוף המאמר.

8 יעויין באבות דרבי נתן כח, א ”ואין לך זנות כזנות של ערביים, ואין לך גסות כגסותה של עילם, ואין לך חנופה כחנופה של בבל, שנאמר: ”ויאמר לבנות לה בית בארץ שנער”, וכן בקידושין מט ע”ב.

בדרך כלל רגילים להסביר זאת כמעלטה של בבל, שבבבל ובתלמוד הבבלי ישנו הכל: מקרא משנה ותלמוד. ובעלי התוס' (ד"ה בלולה) למדו מכאן שיכול אדם לפטור עצמו ממה שאמרו חכמים שצריך אדם לשלש את שנותיו שלישי במקרא ושלישי במשנה ושלישי בתלמוד, על ידי גמרא בבליית שבלולה מהכל.

אולם המהרש"א למד שזהו חלק מחסרונה של בבל, חיסרון הנובע מגאווה:

והוא שמתוך גאוותן לומדין בלול ומעורבב, לפי הזמן דבן ה' למקרא לומדין משנה, ובין י' למשנה לומדים תלמוד, שבקטנותן לומדין מעורבב משנה ותלמוד, מתוך גאוותן. (מהרש"א ח"א סנהדרין שם)

משמעותה של הגאווה המיוחסת לבבל, היא הערבוּבִּיה, חוסר הסדר הנובע מחולשה פנימית, ובא לידי ביטוי בתלמוד בלתי מסודר, לימוד מעורבב כתכונה עצמית, ולא כמכשול צדדי.

תכונה שלילית נוספת שמדגישים חז"ל, היא השכחה, שנובעת ממגדל בבל, המופיע כבר בתחילת ספר בראשית. גם השכחה איננה מכשול חד פעמי, אלא תכונה עצמית קבועה:

אמר רבי יוחנן: מגדל שלישי נשרף, שלישי נבלע, שלישי קיים, אמר רב: אוויר מגדל משכח, אמר רב יוסף: בבל ובורסיף סימן רע לתורה מאי בורסיף? אמר רב אסי: בור שאפי.

(רש"י: שאפי - כמו השופה את היין לשון הורק הכלי, ומפני מה שמה בבל שמשכחת). (סנהדרין קט ע"א)

השכחה היא האיום הגדול על כל לומד, המשכח תלמודו מפסיד את העמל שהשקיע בעת לימודו, וחז"ל הדריכו אותנו להיזהר מלשכוח¹⁰, ומלהשכיח את תלמודו.

9 ולכאורה על דרך הפשט צריך להבין שהרי הגמרא לא אמרה שבבל בלולה במקרא משנה ותלמוד וכדברי התוס', אלא בלולה במקרא, בלולה במשנה, בלולה בתלמוד, ומוכח לכאורה כדברי המהרש"א, ועוד שהרי ההקשר שבו נאמרים הדברים בסוגיא הוא גנותה של בבל, וכן בהמשך דברי רבי ירמיה שם. וכך לומד המהר"ל בחידושי אגדות לסנהדרין שם.

10 "ואמר ריש לקיש: כל המשכח דבר אחד מתלמודו עובר בלאו, שנאמר: השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים... " - מנחות צט ע"ב יעויין גם ע"ז יט ע"א, סנהדרין צט ע"א, ובהלכות תלמוד תורה לשו"ע הרב ב, ד ואילך).

בבל הוא מקום של שכחה, האויר של בבל משכת, שלישי המגדל שנשאר עדיין משפיע ומקרין שכחה על הלומדים - האם זהו המקום ליצירה של תורה? מובנת היא אם כן, סיומת דברי רב יוסף שבבל היא סימן רע לתורה. תורה האמורה להיות מחוברת אל האדם ונחקקת בחייו, לא יכולה להיווצר במקום שבאופיו הוא משכח¹¹.

מהי משמעותם של חסרונות אלה, ממה נובעים הבלבול בסדר ודרך הלימוד, הגאווה וגסות הרוח, כתכונות אופי בבליית, והשכחה שאוויר בבל משכת.

מהי משמעותו של יצירת תלמוד דווקא במקום כזה - מהי משמעות הדבר כלפינו הלומדים?

ג. מחבלים זה לזה

מידותיה של בבל משפיעות לא רק על אופיו של המקום ואנשיו, גם תלמידי החכמים שבבבל נפגעים ממידותיה של ארצם, ובכך בא לידי ביטוי ההבדל שבין תלמידי חכמים שבבבל, לאלו שבארץ ישראל:

אמר רבי אושעיא: מאי דכתיב: "ואקח לי שני מקלות לאחד קראתי נועם ולאחד קראתי חובלים"¹².

נועם - אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל שמנעימים זה לזה בהלכה
חובלים - אלו תלמידי חכמים שבבבל שמחבלין זה לזה בהלכה (סנהדרין כד ע"א)

תלמידי חכמים שמרבים¹³ שלום בעולם, כבבל הם חובלים ומחבלים זה לזה בהלכה, מדוע? מהי משמעותו של המושג "מחבלין זה לזה בהלכה"?

11 בכמה מקומות חז"ל מוסיפים שבבל שנקראה שינער, היא המקום שאליו נעזרו מתי המבול, עיין שבת קיג ע"ב, זבחים קיג ע"ב, ועוד. וגם עניין זה יכול להיות מוסבר דרך ההשכחה והשכחה, הניתוק ממקור החיים "גזרה על המת שישתכח מן הלב". והמסקנה היא "כל האוכל מעפרה של בבל כאילו אוכל בשר אבותיו" זבחים קיג ע"ב.

12 זכריה יא, ז.

13 ברכות סד ע"א ועיין בהערה הבאה.

מחבלין בלשון עז וחימה, מקשינן זה לזה.

ובני ארץ ישראל נוחין יחד ומעיינין יחד, ומתקן זה את דברי זה, והשמועה יוצאה לאור (רש"י שם).

דרך בירור ההלכה שונה היא בין בכל לארץ ישראל, בארץ ישראל ברור ההלכה נעשה בנועם, מעיינין יחד ומתקן זה את דברי חבירו בנעימות ומתוך כבוד אחד לשני. בני בכל גם הם מבררים את ההלכה, אך דרך קושיא וחימה אחד¹⁴ על חבירו, מתוך הקושיות והעוז מתבררות הסוגיות, מבררים ומחבלים זה לזה.

הדרך הבבליית היא דרך שיש בה מרירות פנימית. אף שהמחבלים זה לזה עושים זאת לצורך בירורה של הלכה, מרירות נשארת בה:

"ויאמר אלה שני בני היצהר העומדים" (זכריה ד, יד). "ושנים זיתים עליה" (זכריה ד, ג)

יצהר - אמר רבי יצחק: אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל שנוחין זה לזה בהלכה כשמן זית.

ושניים זיתים עליה - אלו תלמידי חכמים שבבבל שמרורין זה לזה בהלכה כזית. (סנהדרין כד ע"א)

14 וצריך כמובן להדגיש שאין כוונת הגמרא לתלות חלילה חיסרון כלשהו באישיותם של תלמידי חכמים עצמם, או על יחס של כבוד שביניהם, וכמו שמדגישה הגמרא בבבא מציעא לג ע"א "אמר עולא תלמידי חכמים שבבבל עומדים זה מפני זה וקורעין זה על זה" וברש"י שם: "... לפי שהיו יושבין תמיד בבית המדרש יחד ומקשינן ומפרקין וכולם למדים זה מזה". וכך כתב אהבת איתן על עין יעקב על סוגיית הגמרא בקידושין עב ע"א:

"הראיני תלמידי חכמים שבבבל אמר לו דומים למלאכי השרת" וכתב אהבת איתן שם: "י"ל עפ"י מה דאיתא בסנהדרין דת"ח שבבבל מרורין זה לזה בהלכה כזית, וע"כ נקראין חובלין שמחבלין זה לזה בהלכה, ולפי זה אפשר שאין נקראים באמת בשם תלמידי חכמים המרבים שלום בעולם, אך את זהב בסופה אהבה בסופה. וז"ש הראיני ת"ח שבבבל, אם יש ת"ח בבבל כיוון שיש ביניהם קנאה ותחרות והשיב לו דמ"מ דומין למלאכי השרת" וכן לקמן בהערה 16 ויעויין עוד באורות הקודש ח"ג עמ' שסו.

הזית מפיק שמן, השמן אמנם רך ונעים, אולם הזית עצמו מר. תלמידי חכמים שבארץ ישראל נידמים לשמן - תוצאת הזית, גם להם יש¹⁵ זית, המרירות קיימת, אך הם מפיקים ממנו שמן.

תלמידי חכמים שבבבל נשארים עם מרירותו של הזית, גם כאשר מבררים¹⁶ את הסוגיא, ומוציאים ממנה את ההלכה, עדיין מרורותיה של הזית בפיהם.

והדברים צריכים ביאור: מהו ההבדל בין תלמידי חכמים אלו לאלו, מדוע בארץ ישראל לומדים כך ובבבל אחרת? עוד יש להבין, הרי הזית הוא היצהר בנבואת זכריה, ופעם משווה אותו לתלמידי חכמים של בבל ופעם לאלו של ארץ ישראל, כיצד מתיישבים הדברים?

המעייין בכתובים הללו יראה כי הן הם השני זיתים עצמם אלא שדרשו כי אותם עצמם שבהיותם בבבל היו מרירים זה לזה, הנה בעלותם לארץ ישראל נשתנה מזגם והם נוחים זה לזה, וזה כשננטעו בארץ ישראל ומתפרנסים ממנה... (מרגליות הים¹⁷ על סנהדרין שם)

אפילו תלמידי חכמים מושפעים ממקומם, ופגיעתה של בבל רעה אפילו בחכמי ישראל¹⁸, וכשעוזבים את בבל משאירים שם את מידותיה, ונהפכים לנועם. מהי מידת ההשפעה של מרירות בבליית זו, ומידותיה של בבל, עלינו הלומדים את הש"ס הבבלי?

15 "ואפשר דמה"ט חשיב בשבעת המינין לשבח ארץ ישראל זית שמן, ובשאר המינין לא קחשיב רך הפרי, אלא שנוחק זה לזה כשמן" עיין יעקב שם.

16 "ומ"ש שמרירין זה לזה כזית, נראה דהם קשים בתחילת הלימוד, אבל את והב בסופה, וכן הזית מר מתחילתו ואחר שניטחן נעשה מתוק, וכן אחר כבישה במי מלח, כן הם לבסוף יהיו אהובין ומתוקין זה על זה. ומה שאמר בגמרא שלוש שונאין זה את זה, התרגולין וכלבים וחברין, ויש אומרים אף תלמידי חכמים שכבבל היינו כי בתחילת הלימוד נראין שונאין זה את זה מתמת כי מרירין זה לזה בהלכה, אבל את והב בסופה... " בן יהודע לסנהדרין שם. וגם לדבריו יש הבדל בין תלמידי חכמים של בבל לאלו של ארץ ישראל בתחילת הלימוד. ועיין הערה 14.

17 יעויין בהרחבה בדברי המהרש"א שם שלומד מכאן לגבי כל עניינה של בבל.

18 כך כותב על עצמו גם החתם סופר בשו"ת חתם סופר יו"ד רלג בתשובה בענייני צדקה ששלח ליושבי הארץ, מסיים שם: "כה דברי יתיב בארעא דחשוכא, ומילין לצד עילאה ממלל ברוח נמוכה, ואולי לכשיגיעו הדברים לארץ נכונה, יתעלו ויתקדשו פי שנים בחכמה ובתבונה וברעת וכל מלאכה" הובאו דבריו גם בשיחות הרצי"ה "תורה היא שירה" גליון 30.

האם גם אנו חשים בבבליות בעת עיסקנו בתורה? כיצד נחלץ התלמוד הבבלי מן הבבליות?

ד. חושך שכחה וחסרון הנבואה

החנופה, גסות הרוח, השכחה, המרירות והחובלים, מבארים היטב מדוע נקראת בבל "ארץ רחוקה"¹⁹. ומכאן לא רב המרחק גם להשפעתה הרוחנית של הבבליות.

רבי ירמיה שעלה מבבל, מסכם את הסוגיא בסנהדרין, ומגדיר את התלמוד הבבלי:

"במחשכים הושיבני כמתי עולם" (איכה ג, ו)

אמר רבי ירמיה: זו תלמודה של בבל. (סנהדרין כד ע"א)

החושך הוא ההיפך מתוצאת הלימוד, האור ההארה, תורה אור, "אורו עיניו", היא התוצאה הטבעית של ברור הסוגיא, אולם התלמוד הבבלי שלנו הוא מוגדר כחושך, וביחס לתלמודה של ארץ ישראל הוא חשוך.

יש לכך ביטוי בתוך הלימוד ובמסקנתו:

כי בגלות נאמר: במחשכים הושיבני כמתי עולם - על גלות ישראל שהיו גולים מן הארץ, עד שיהיו יושבים במחשכים, דהיינו בבל שנקראת ארץ חשיכה, וכן קראו אותם בתרגום ארעא חשוכא מפני שהיא יושבת בעומק.

ולפיכך גם כן התלמוד שבבבל שיש בו רוב פלפול, בשביל כן אין הלכה ברורה בה, כי תמיד יש לפלפל ולהקשות, עד שאין הדבר ברור כל כך... (מהר"ל חידושי אגדות סנהדרין שם)

דרך הלימוד הפלפולית, מהלכי קושיא ותירוץ בעוז ובחימה, קשים בשני המובנים: הדרך והתוצאה.

דרך הלימוד העיונית והפלפולית, האופיינית לתלמוד הבבלי היא אינסופית, תמיד יש מקום להתבוננות נוספת, תמיד יש צורך לברר ולהקשות, להוסיף פלפול על פלפול, בדרך זו תמיד ישנו חושך של חוסר ברור מוחלט.

19 בהקשר זה יש להתבונן גם בדברי חז"ל בסנהדרין צו ע"ב: "אמר עולא עמון ומואב שיבבי בישי דירושלם הוו, כיון דשמעינהו לנביאי דקא מיתנבאי לחורבנא דירושלם שלחו לנבוכדנצר פוק ותא, אמר מסתפינא דלא ליעברו לי כדעברו בקמאי, שלחו ליה כי אין האיש בביתו הלך בדרך מרחוק" ע"ש. ויעויין גם בקדושת שבת לרבי צדוק הכהן מלובלין מאמר ז פיסקה כה.

תלמידים הבאים לבית המדרש של ארץ ישראל מבית מדרש בבלי מתקשים בלימודם, ותולים את חולשתם במקום מוצאם הבבלי:

חד²⁰ תלמיד מן דרבי יוחנן הוה יתיב קדמוהי והוה מסבר ליה ולא סבר. אמר ליה: מאי טעמא לית את סבר?

אמר ליה: דאנא גלי מן ארעי. אמר ליה: מהיכן ארעא דידך? אמר ליה: מן בורסיף

אמר ליה: לא תימר לי כן, אלא מן בולסיף כי שם בלל ה' שפת כל הארץ (בראשית רבה לח, טו)

לא חולשתו הפרטית של התלמיד גרמה לחוסר יכולתו, ולחוסר חיבורו ללימוד, דוקא מקורו הבבלי הוא המונע ממנו את מרחב העיון וההשגה. רבי יוחנן מתקן את שמה של ארצו ומדגיש את הבלבול הטמון כבר בעצם שמה. זהו אותו רבי יוחנן²¹ התמה כיצד ישנם זקנים בבבל, מקום החושך והשכחה.

חריף יותר בהתבטאותו הוא רבי ירמיה²² שעלה מבבל לארץ ישראל, והוא מייחס לבבל טיפשות:

... אמרה לשמעתי קמיה דרבי ירמיה, ואמר: בבלאי טיפשאי משום דיתבי בארעא דחשוכא אמריתון שמעתתא דמחשכו. (פסחים לד ע"ב²³)

החושך והשכחה הם בני אותה משמעות רוחנית (ובעלי אותם האותיות), אמנם לומדים אך אין בירור ודאי, אמנם לומדים אבל שוכחים. החושך מעיד על המחסום

20 תלמיד אחד מתלמידי רבי יוחנן היה יושב לפניו, והיה רבי יוחנן מסביר לו דברי תורה והתלמיד לא הבין אותו, אמר לו רבי יוחנן מדוע אינך מבין, אמר לו התלמיד מפני שגליתי מארצי, אמר לו רבי יוחנן, מהיכן הארץ שלך? ענה התלמיד מבורסיף שהוא מקום המגדל בבבל, ומתקן רבי יוחנן לא בורסיף אלא בולסיף בול מחמת הבלילה של כל הלשונות.

21 הרצי"ה בשיחותיו מאריך במשנתו הארצישראלית של רבי יוחנן, יעוין ב"לנתיבות ישראל" ח"ב עמ' נ, עמ' צא. ובשיחות הרצי"ה לספר ויקרא עמ' 301-300, ובשיחות הרצי"ה לבראשית פרשת וישב ופרשת ויגש.

22 גם לרבי ירמיה שיטה ביחסו לבבל ובבליות, ולקמן נזכרה בע"ה.

23 ובמקומות רבים נוספים יומא נז ע"א, וכן זבחים ס ע"ב מנחות נב ע"א, והביטוי בבלאי טיפשאי נזכר גם בכתובות עה ע"א ועוד.

הרוחני שבו ניצבים ישראל בגלותם, אין עוד תורה מאירה כהארת תורת ארץ ישראל, כאן יש תורה שיש בה חושך שלא נחקקת, שעלולה להיות נשכחת.

כך הדבר מופיע בהתייחסותו אל הכלל, וכך הדבר גם ביחידים:

כי נח נפשיה דרב הונא...

פתח עליה רבי אבא: ראוי היה רבינו שתשרה עליו שכינה, אלא שבבל גרמה לו. (מועד קטן כה ע"א)

אמנם שכינה איננה שורה בכל מקום בחוץ לארץ (וכדברי רש"י שם), אבל ביטויה של הגמרא קובע: בבל גרמה לו. ומתבאר שבבל היא מחסום בפני השראת שכינה אפילו על היחידים.

מהי נקודת החיסרון בבל? מדוע נמצאים בה כל אותן תכונות שהזכרנו, וכיצד הן מיתקנות בתלמוד הבבלי?

ה. כל הדר בבבל כאילו דר בארץ ישראל

לא רק גנותה של בבל עולה מתוך דברי חז"ל, גם מעלותיה וייחודה של ארץ זו מבוטאים היטב בדברי חכמינו. כשהקב"ה מְגַלֵּה את בניו הוא בוחר עבורם את ארץ בבל, וכך היא נהפכת למקום תורה. אולם עוד בטרם גלו ישראל יש לה לבבל נקודה עצמית ייחודית:

אמר רב אושעיא משמיה דרב: אדם הראשון גופו מבבל, וראשו מארץ ישראל, ואיבריו משאר ארצות... (סנהדרין לח ע"ב)

החשוב שבאברי האדם אמנם שייך לארץ ישראל, אך גופו דוקא מבבל, ואחר כך בסדר יורד גם שאר הארצות. בבל איננה חלק משאר ארצות, ויש לה מעלה עליהן כבר מיסוד בריאת האדם, והיא שותפה ביצירת האדם מצד גופו.

בחירת מקום גלותם של ישראל איננו מקרי, גם ניצחונם של בבל ומלכה נבוכדנצר על אומות רבות, לא בגלל כוחם והשפעתם מגיע עליהם, ייחודם הפנימי הוא מקור ניצחונם, וזאת כאשר ישראל לא מביאים לידי ביטוי את ייחודה של ארץ ישראל ותורתה.

תני רבי חייא: מאי דכתיב "אלוהים הבין דרכה והוא ידע את מקומה" (איוב כח, כג) - יודע הקב"ה את ישראל שאינן יכולים לקבל גזרות אכזריות אדום²⁴, לפיכך הגלה אותם לבבל. (פסחים פז ע"ב)

גם כשהקב"ה מגלה את ישראל מארצם, ומעניש אותם על עוונותיהם, אין הוא מתנתק מהם, ולא מגרש אותם מעל פניו, ובהסבר זה לגלות בבבל. דוקא מוסבר שזהו המקום שיהיה בו לישראל קשה פחות מאדום, ולמרות שקושי השעבוד בבבל היה²⁵ גדול, אם היו באדום היה קשה יותר.

אולם ישנן סיבות עצמיות יותר לגלות בבבל דוקא:

רבי חנינא אמר: מפני שקרוב לשונם ללשון תורה...

עולא אמר: כדי שיאכלו תמרים ויעסקו בתורה... (שם)

הקירבה בין בבל לתורה מצויה כבר בלשונם ובטבע מאכליהם. טבעיותו של המקום מתאים לתורה. יודע רבש"ע שעתיד לצמוח מכאן התלמוד, מכון תורה שבעל פה, ומשלח את בניו למקום שבו יוכלו, על אף קושי הגלות, ללמוד, ליצור, ולכתוב את עיקר ההלכה לשנים ארוכות של גלות ישראל.

המזון המתוק של התמר²⁶, ודרך הביטוי הלשונית, הם המאפשרים את החיבור והקישור שבין ישראל כשהם בבבל ובין תורה.

אולם הגמרא בפסחים מעמיקה יותר את הקשר שבין ישראל ובבל, לפי אחת השיטות בגמרא היציאה לגלות בבבל היא חזרה למקורותינו:

רבי יוחנן אמר: מפני ששיגרן לבית אימן, משל לאדם שכעס על אישתו להיכן משגרה? לבית אימה. והיינו דרבי אלכסנדר, דאמר: שלושה חזרו למטעתן, אלו הן: ישראל, כסף מצרים, כתב לוחות... (שם)

24 אכזריות של רומיים - כן מובא בגירסא ללא הצנזורה.

25 אמנם ביחס שבין שעבוד ביד אדום לשעבוד ביד בבל שעבוד כבל קשה פחות, אולם חז"ל מציינים: "אמר רבי מיישא בבבל כתיב כמראה אבן ספיר, ובמצרים כתיב כמעשה ליבנת ספיר, ללמדך שהאבן קשה מן הלבנה, כך שיעבודה של בבל היה קשה משעבודה של מצרים" (ירושלמי סוכה ד, ג).

26 בבל ותמרים מופיעים יחד גם באיכה רבה פתיחתא ל"ד: "אמר רבי חנינא: קודם לארבעים שנה היו נוטעים תמרים בבבל לומר שמיני מתיקה מרגלת לשון לתורה" ונחזור לזה לקמן. וכן כבראשית רבה פה, ל על היחס בין יריחו עיר התמרים ובין בבל. ויעויין בספר חן מקום להרב אריה הנדלר מעמ' 42 ואילך על היחס בין יריחו תמרים ובבל.

היציאה לבבל היא החזרה למקום מטעתנו, שהרי "אברהם מאור כשדים היה" (רש"י שם), אנו חוזרים למקום ממנו יצאנו, למסע מחודש. ומדגיש המהרש"א בבאורו כאן (ד"ה לבית אימן) שאברהם גדל אמנם בחרן, אבל בבבל היינו אור כשדים נתגדל באמונה. וכשאנו יוצאים לגלות בבל אנו חוזרים למקור הגידול האמוני שלנו.

ומכאן מובן יותר האיסור שמטיל רב יהודה בשם שמואל במסכת כתובות:

אמר רב יהודה אמר שמואל: כשם שאסור לצאת מארץ ישראל לבבל כך אסור לצאת מבבל²⁷ לשאר ארצות... (כתובות קיא ע"א)

מקום הגלות נבחר בקפידה, וכמו שמקומנו הטבעי נבחר לפי התאמתנו הפנימית אליו, כך גם מקום גלותנו נבחר בגלל החזרה למקור, ההתרגלות ללשון תורה, ולתמרים המרגילים לתורה, קושי השעבוד המאפשר יצירה של תורה. ובלשון חריפה יותר ממשיכה שם הסוגיא בכתובות:

אמר רב יהודה: כל הדר בבבל כאילו דר בארץ ישראל, שנאמר: "הוי ציון הימלטי יושבת בת בבל"²⁸.

אין כוונת הגמרא להחליף את ארץ הקודש²⁹ בשום מקום אחר, אולם אחר שגלו לבבל, וגלו דוקא לשם בכוונה אלוקית, הרי אסור לצאת משם, ויש להתייחס אליו כמקום שממנו צריכים ומסוגלים לחזור למסעו הראשון של אבי האומה.

כיצד מתיישבים כל המקורות שראינו, כיצד מקום שהוא סימן רע לתורה הוא גם מקום המרגיל לתורה, וכיצד ארץ רחוקה, ריחוק פנימי וגאוגרפי, הופכת להיות המקום המועדף לגלות ישראל?

27 וכך פוסק גם הרמב"ם להלכה, הלכות מלכים ה, יב. ויעויין בלחם משנה שם בהסבר שיטת רש"י על הסוגיא בכתובות: "...דלפירוש רש"י ז"ל ניתא דכין דבבל קדושה מתמת התורה אשר בה כארץ ישראל, כי היכי דמארץ ישראל אסור לצאת מפני קדושתה גם מבבל אסור לצאת מפני קדושתה..." ויעויין גם במהר"ל בחידושי אגדות לכתובות קיא ד"ה לא חזיא חבלי משיח, ויעויין גם בדבריו שם לגבי איסור היציאה מבבל לדעת רב יהודה, בד"ה כל העולה מבבל.

28 זכריה ב, יא.

29 וכדברי המהרש"א שם: "יש לומר לאו משום דבבל עדיפא, אלא דכך ציוה הקב"ה שכל הגולה שם לא יעלה עד יום פקודה. מיהו מי שהוא בארץ ישראל ודאי לא ילך לבבל, אלא דהכא משוה להו לגבי שאר ארצות דאהכי מייתי ליה הכא, ודו"ק". ויעויין גם בבן יהוידע בהסברו למימרא זו.

מהי הנקודה המאחדת את היתרונות והחסרונות של בבל?
ומה היחס בין כל הנאמר לעיל ובין התלמוד הבבלי, והלימוד והעיסוק בו?

ו. יסוד הבלבול הבבלי - ההתפרטות

כדי לנסות ולהתבונן בבבל ועניינה, וממילא בתלמוד הבבלי שלנו, נדרשים אנו לחזור ליסודה של בבל, המופיע בתחילת ספר בראשית³⁰:

”ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים. ויהי בנוסעם מקדם וימצאו בקעה בארץ שנער וישבו שם. ויאמרו איש אל רעהו הבה נלבנה לבנים ונשרפה לשריפה ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם לחומר...”

ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת לכולם וזה החילם לעשות ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות. הבה נרדה ונבלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו... על כן קרא שמה בבל כי שם בלל ה' שפת כל הארץ ומשם הפיצם ה' על פני כל הארץ”. (בראשית יא, א-ט)

המשבר של דור הפלגה, שלדברי המשנה³¹ חמור כמשבר דור המבול שקדם לו, יוצר שינוי מהותי במציאות העולם, סדר התנהלותו של העולם הולך ומשתנה.

עולם שבו כולם מדברים בשפה אחת, איננו רק עולם שקל יותר לתקשר בו בין אדם לאדם, זהו עולם בעל אחדות ברורה יותר, לכולם שפה אחת, מטבע לשון אחד, כוונה אחת וחיים משותפים.

המשבר שבא לעולם כתוצאה מהחטא הוא: פירודו של עולם, מכאן ואילך לכל עם שפה משלו, רעיון משלו, אורח חיים מנוגד לרעהו, העולם מתפרד ויוצא מאחדותו הגלויה. בבל נקראה כך על שם בלבול השפות, עדות נצח למשבר העולמי הפנימי, שיש לו תיקון בעתיד. ככל הוא המקום בו התרחשה הידרדרות קשה זו לעולם.

יש להתבונן מה נעשה בבבל, מהו העונש שהוגדר בפסוק: ”אשר לא ישמעו איש שפת רעהו”:

אשר לא ישמעו איש שפת רעהו - שכל אחד ואחד ישכח כל הלשונות אלא אחד, ומה שידע זה לא ידע זה, אבל כולם יחד ידעו שבעים לשון, ואין לפרש שבאותו הזמן נבראו שבעים לשונות הרי אין כל חדש. (חזקוני בראשית יא, ז)

30 לא נעסוק כאן במהות חטא דור הפלגה אלא בתוצאות החטא ומשמעותו בהתפתחות העולם.

31 סנהדרין קז ע”א שלשני הדורות הללו אין לחלק לעולם הבא.

מדגיש החזקוני: כאשר נבללו השפות, לא נוצרו שפות חדשות, גם קודם החטא דיברו כולם בשבעים שפות, אולם כולם ידעו את כל השפות, אך אחרי החטא כל אחד שכח שישים ותשע שפות וזכר רק אחת מהן, אלא שכל אחד זכר שפה אחרת, וכך נוצר הפירוד בעולם.

ומוסיף ומחזד את הדברים: אם היו כל אנשי בבל מתחברים יחד, היו יכולים להחזיר את העולם לקדמותו, שהרי כולם יחד ידעו שבעים לשון כמו שהיה קודם לכן, אולם בבל היא יסוד הפירוד, וההתפרטות, כל אחד לשפתו, כל אחד לעצמו, אין כללים בבבל.

העולם לא נשתנה, לא נמחקו ולא נוצרו שפות חדשות, כל מה שהיה קודם קיים גם עכשיו, אבל קודם הכלל היה כולל את כולם, וכל אחד חלק ממנו, ועכשיו כל אחד מהווה חלק עצמאי, פרט, אחד מתוך שבעים שפות וכל אחד לעצמו.

את כל כוחו שואב הפרט, הקטן, החלקי, מתוקף היותו חלק מכלל גדול בעל עוצמה, המקיף וכולל בתוכו המון פרטים, כשהפרט עומד בפני עצמו, ואיננו מהווה חלק מכלל הוא בעל גאווה. ההתכללות של הפרטים בתוך הכלל יוצרים ונוצרים מתוך ענוה, העמידה של הפרט כעצמאי, ומנותק מהכלל זוהי גאווה.

כשחז"ל מייחסים לבבל את הגאווה כתכונה עצמאית, כוונתם לכך שבבבל נוצרה הפרטיות, העמידה של הפרט בפני עצמו, ניתוקו מהכלל. מכאן ואילך יש לכל אחד את שפתו³², ולכל אחד את רעיונו ודרך חייו במנותק מרעהו. מכאן גם השכחה, לכלל יש מציאות, הוא קיים וכולל בתוכו את כל פרטיו, אבל הפרט כשהוא לבדו הוא נשכח, מציאותו כפרט חלשה וחסרה, והוא מאבד את זוהר קיומו, וניתן לשכחה.

כך צריך להסביר גם את החושך המאפיין את בבל, "ארעא דחשוכא", "במחשכים הושיבני כמתי עולם", החושך הבבלי נובע מהחיסרון הגדול של הכללים, ההתפרטות האינסופית, וחוסר הסדר הרוחני הגלוי שביניהם מוליד חשיכה גדולה. האור וההארה באים בעקבות חשיפת הנקודה האחת המאחדת והגדולה השופכת אור על הפרטים.

תלמידי חכמים שבבבל מרירין זה לזה כזית, ולא מבררים יחד את הסוגיא כתלמידי חכמים שבארץ ישראל, מפני שאופיה של בבל הוא ההתפרטות, בה כל שיטה רוחנית עומדת למבחן בפני עצמה ולא כחלק משיטה אחת גדולה וכוללת, וכך גם במערכת היחסים הפנימית:

...הטעם דקרא לחכמי ארץ ישראל נועם לשון יחיד, מפני שנוחין זה לזה נחשבים כאיש אחד, אך חכמי בבל כיון דמרירין זה לזה כזית נראין מפורדין

32 חכמי הסנהדרין נדרשים לדעת שבעים לשון. התורה האחדותית הכוללת כל, יכולה לבוא לידי ביטוי רק מתוך חזרה אל הכלל, והכלל הוא חזרה לשבעים לשון אצל כל אחד.

זה מזה, לכך קראם חובלים לשון רבי. (בן יהוידע בשם בנו כה"ר יעקב סנהדרין כד ע"א³³)

ההתפרדות יוצרת מרירות, בבבל עצמה, בתורתה ובלומדי תלמודה הבבלי שפרטיו המרובים קשים ומרירים. תכונותיה של בבל שהזכרנו לעיל נובעים מעצם תכונתה להיפרדות וניתוק ממקורה הכללי, לא לחינם ישראל גולים לבבל, הגלות היא הניתוק מהמקור הגדול, מארץ חיינו, כשאנו כבר לא חיים כאומה אחת, אלא קהילות קהילות, כל קהילה והמסורת שלה והנהגתה הפרטית, ללא סנהדרין, ללא הנהגה כללית לאומית ורוחנית, כשגולים יוצאים מהכלל והופכים לפרטים חסרי עמוד שדרה מאחד, כשגולים - גולים לבבל.

כשהגמרא משבחת את ישי אבי דויד המלך, היא אומרת:

זה ישי אבי דויד שיצא באוכלוסא, ונכנס באוכלוסא, ודרש באוכלוסא. אמר עולא: נקטינן אין אוכלוסא בבבל.

תנא: אין אוכלוסא פחותה משישים ריבוא. (ברכות נח ע"א)

שישים ריבוא ישנם בארץ ישראל, אבל ישנם גם בבבל, מקום גלותנו, ואף על פי כן אין אוכלוסא בבבל, מפני שלא הכמות המספרית היא זו שקובעת אוכלוסא, שהרי גם אם יהיו שישים ריבוא אנשים, הם יהיו שישים ריבוא פרטים, כי בבל ארץ ההתפרדות לא תוכל להפוך אותם מפרטים לעם, ולכך אין אוכלוסא בבבל.

אמנם בבבל, מקום הגלות בארץ ממשלת זרים, לא נוכל להתייבב בתור עם ולא יקבלו ענייננו הכלליים תכונה כללית לאומית. ע"כ לא יתראה בהם ההוד וההדר ששופע על הכללות הלאומית, שמתאחדים על ידה כל פרטי האוכלוסא באחדות נפלאה בחכמת חכם הרזים יתברך. (עין איה ברכות שם)

בדרך זו ניתן אולי להבין גם את נבואת הנביא צפניה, כפי שמובאת בפירושו של הרש"ר הירש על פרשת דור הפלגה:

על תקופה זו ניבא צפניה הנביא (ג, ט): "כי אז אהפוך אל העמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' לעובדו שכם אחד" - דומה שיש בפסוק זה משום סיוע לפירושו, שכן ברר הוא הניגוד הגמור לבלל. הבורר מפריש יסוד זה מן החומר. נמצאת אומר ההסטוריה פותחת בשפה בלולה ומסיימת בשפה ברורה. (רש"ר הירש על בראשית יא, שם)

ובשולי דבריו נוסיף: ההבדל בין שפה ברורה לשפה בלולה נעוץ בסוף הפסוק: שכם אחד. היסוד האחד הכולל הכולל את כל הפרטים הוא הברור. כשכל הפרטים מוצאים את מקומם בתוך הכלל, כל אחד במקומו ובמדרגתו, אז השפה ברורה. אבל כאשר אין כלל אלא אינסוף של פרטים בלתי מאוחדים, אז השפה בלולה. כשהשפה תהיה ברורה נעבוד את ה' יחד שכם אחד.

למדנו אם כן, שהגלות, השכחה, החושך, והגאווה, מקורם הוא אחד - ההתפרטות. כשבכל החלה להופיע בעולם, החלה ההתפרטות להופיע, ומקומו של הכלל, ניכר פחות. כשנכנסים לאוירה של בבל נפגעים מחסרונותיה, מאוירה המשכח.

ז. תלמוד בבלי - כינוס הפרטים

גלות ישראל איננה רק שינוי מקום גיאוגרפי, גלות בבל היא מהלך נפשי פנימי. הירידה לגלות היא מציאות אחרת, בחיים, בתורה, בהשגות רוחניות, ובגוף. השינוי הפנימי הזה משפיע על התלמוד הבבלי כמו על חכמי בבל, ומחייב את לומדיו להתכונן בכך.

חיי האדם והאומה, מלאים בהמון צדדים וגוונים, דרך התנהגותו של אדם, מידותיו, מסחרו, משאו ומתנו עם הבריות, עסקיו, ביתו, וכל ענייניו הם מלאי פרטים, המשתנים מאדם לאדם ומתקופה לתקופה. התורה שנותנת ערך פנימי, רוחני, אלוקי לכל החיים, מהרוכד האנושי היותר פשוט, ועד לרבדים הכלליים העליונים, מתייחסת לכל פרט ופרט מחיי האדם, ומאירה את חייו באור של נצח.

אולם התורה מופיעה עלינו בשתי צורות: בארץ ישראל כשהאומה חיה בארצה בשלימות - סנהדרין, נבואה, מקדש ומלוכה - העם מתנהל כ"ממלכת כהנים", ובאים לירושלים כדי "לשאוב"³⁴ רוח הקודש, פרטי החיים השגורתיים, והקטנים מוקרנים ומושפעים מחיי הכלל והאומה.

34 ירושלמי סוכה ה, א, ויעויין תוס' סוכה ג ע"ב ד"ה חד, ויעויין בתוס' בבא בתרא כא ע"א ד"ה כי מציון שכותב ח"ל: "כי מציון תצא תורה - לפי שהיה רואה קדושה גדולה וכהנים עוסקים בעבודה היה מכוון לבו יותר ליראת שמים וללמוד תורה..."

יצאנו לגלות - נדם הכח הלאומי הכללי, ואנחנו מופיעים כפרטים, קהילות קהילות בארצות שונות, יהודים החיים בתוך עם אחר ובתוך ממלכה אחרת כפרטים ולא כעם, וכך גם דרך התגלותה של תורה אלינו. אין עוד כח כללי המקרין מעוצמתו והשפעתו על הפרטים, אין ממלכת כהנים, ואין לפרט יכולת להיתלות באילן האומה הגדול, כך האדם וכך תורתו, פרטי המקרים השונים, דיניהם המרובים, הדעות המגוונות והחלוקות, הם המרכיבים את התלמוד הבבלי.

בבבל - ארץ ההתפרטות והפרטים, נולד התלמוד הבבלי, הארץ המפרדת את נקודות החיבור והאחדות המקורית, כשישראל גולים אליה היא מהווה את המקום ליצירתו של התלמוד בצורתו הזאת. לא לחינם נוצר התלמוד דוקא בבבל, הוא מתאים למצבנו הלאומי, ומתאים להדריך אותנו לפי מדרגתנו, לרומם אותנו מן הפרטים חזרה אל הכללים.

לומדי הש"ס הבבלי נדרשים להעמיק ולחקור בכל פרטי הסוגיות ולחשוף את הקו ההגיוני המאגד ומאחד את הפרטים כולם, כך לומדים גמרא. מגמת ידיעת כל הפרטים, הדינים, המחלוקות, הדעות השונות, הנפקא מינות, היא הירידה לשורש כל הדעות והעמידה על תוכנן המאחד, שממנו נובעים הפרטים כולם.

צריך האדם להתעשר בפרטים תחילה כדי שיוכל ליתן לרוחו חופש והרוחה לסקירות כלליות, שזהו כל עונג רוח האדם, השואף להרחבת הנהר של הבינה העליונה. אחר שבא למדרגה הוגנת של רכישת פרטים, אז הולך הרוח ויוצר לו ערכים כלליים, שהם הולכים ומתנשאים מעל כל הפרטים... (אורות הקודש ח"א עמ' נג³⁵)

בדרך הלימוד הזו ישנה מרירות רבה, כזית שנמשלו בו תלמידי חכמים שבבל, מפני שדרך החשיפה של האור הכללי, היא קשה ומייגעת, איטית, ודורשת עומק והתבוננות, ואף על פי שאחר כך ייחשף ה"נועם", הדרך היא מרירה.

העמידה על הפרטים ודקדוקיהם, דורשת גם את עמל הויכוח והברור, דרך ההוכחה והעמדה שכנגד, כך נקראו תלמידי חכמים שבבבל "חובלים זה לזה", "ומחבלין זה לזה", כשכל אחד עומד על דעתו ומוכיח אותה, ובהתדיינות שבבית המדרש, מתגלה, ולעיתים רק מוכרעת, ההלכה.

ההתפרטות, שהוזכרה לעיל כתכונה בבליית יסודית, גורמת החושך והשכחה, ומסתירה את אורו של הכלל היא נקודת ההבדל שבין תלמוד בבלי לירושלמי:

...בארץ ישראל שהיא מקום הנבואה יש רושם לשפע הנבואה בסדר הלימוד, וההבנה היא מוסברת מתוך השקפה פנימית, ואין צריך כל כך בירורים, והיינו "אורא דארץ ישראל מתכים", ותלמודא בכלאה הוא מטריד להו, וחכמת הנבואה שהיא יסוד לחכמת האגדה, שהוא הצד הפנימי של שרשי התורה, פעלה בארץ ישראל הרבה יותר מבבל, שאינה ראויה לנבואה, כדאמרין במו"ק (כה) "ראוי היה רבינו שתשרה עליו שכינה, אלא בבל גרמה לו".

והנה אותם המושפעים מהשורשים של חכמת הנבואה - הקיצור הוא מעלה אצלם, והניתוח של ההלכות והוצאת דבר מתוך דבר נעשה אצלם בסקירה רחבה מאד, ודי להם רמז קל להחליט משפט, וזה היה יסוד סדר הלימוד של הירושלמי, שלגבי אותם הזוכים ליהנות מאורה של מעלה היה די דקדוקים קצרים לבירור ההלכה, אבל לגבי בני בבל, ששורשי הנבואה לא השפיעו עליהם כל כך, לא היה מספיק הקיצור והיה צריך אריכות דברים. (אגרות ראייה ח"א אגרת קג³⁶)

היציאה לגלות מהווה ירידה ושינוי בסדר הופעת התורה בחיינו, והחושך בחיים הלאומיים נוגע גם ביסוד הופעתה של תורה.

כשאנו חוזרים לארץ ישראל, במהלך של קימעא קימעא, בסדר טבעי מדורג, מסובך, ומלא דרגות וקשיים, אנו נתבעים למדרגה נוספת של תורה, חשיפה רחבה יותר של הכללים.

אולם כדי להיות ראויים להבין את הירושלמי, להיות שייכים אל הירושלמי מצד דרגתו, דרושה לנו מדרגה נוספת. אפשר ללמוד את הירושלמי ולהתפלפל בו בדרך של בבלי, אך זה איננו לימוד הירושלמי, כדי להתרומם למדרגת הירושלמי צריכה מציאות חיינו להתרומם, להיות גדולה יותר, חיה יותר, פנימית יותר, ומקורית יותר.

ואולם בצעדים גדולים ובטוחים צועדת היא האומה אל חרות גאולתה, וכשתהליכי גאולתנו יתקדמו ויתבהרו יותר תבוא עימם רוח הנבואה ואיתה סודו הגדול של תלמוד ירושלמי.

36 ביסוד ההבדל שבין הבבלי לירושלמי עוסק הרב במקומות רבים ואין כאן מקומו, לדוגמא יעויין באורות עמ' צ (המופיע גם בערפילי טוהר עמ' קיז-קיח), וכן באורות עמ' עז פסקה כח, ובהרחבה בפרק יג כולו באורות התורה, ובאורות הקודש ח"א מעמ' כא ואילך, ועוד.

ח. בין שמן זית לשמן שומשומין

בדרך זו מסביר הרב בעין איה את ההלכה העוסקת בשמנים המותרים להדליק בהם נרות שבת, ובבעיה המתעוררת בבבל שחלק מהשמנים חסרים בו:

רבי טרפון אומר: אין מדליקין אלא בשמן זית בלבד.

עמד רבי יוחנן בן גורי על רגליו ואמר: מה יעשו אנשי בבל שאין להם אלא שמן שומשומין...

אלא אין לך אלא מה שאמרו חכמים אין מדליקין. (שבת כו ע"א)

השמן והאור מסמלים את האור הרוחני שבחינו, ושמן הזית הוא המשובח שבשמנים, ובנמשל הוא הרוח הפנימית בשלמותה, והוא איננו גדל בבבל, החיסרון שבקרקע הבבלית הוא החיסרון שבאזורה של בבל.

הקרקע של בבל אמנם לא מגדלת זיתים, אבל מגדלת שומשומין, וניתן לעשות מהן שמן. מהי משמעותו הרוחנית של עניין חקלאי זה, מה רוצה הגמרא לומר לנו בכך, וכיצד מתקשר הדבר לתלמוד הבבלי?

הנה חכמת התורה הפנימית, כשהאור היוצא מההבנה הכללית שבתורה יוצא בהרחבתו, אז ההבנה בדרכי ה', והמדות הקדושות הנמשכות מידיעה זו אל האדם באות לא בשיעורים קטנים מתקבצים, כי אם בשפע הגון... (עין איה לשבת שם)

כשחיים בארץ ישראל, במקומינו הטבעי והמתאים לנו, אין נתק בין השורשים לענפים, ויש השראת שכינה גלויה בישראל, ורוח פנימית מלווה את האומה ואישיה, אז ההבנות הגדולות, הקישורים הרוחניים הפנימיים פועלים, והאדם יודע את דרכו הפרטית והקטנה מתוך אותו גודל פנימי.

אזירא דארץ ישראל הוא המחכים, הנותן הארה בנשמה להשכיל את היסוד של העולם המאוחד. בארץ ישראל יונקים מאור החכמה הישראלית, ממהות החיים הרוחניים המיוחדים לישראל, מהשקפת העולם והחיים הישראלים שהיא ביסודה ההתגברות של העולם המאוחד על העולם המפורד. (אורות הקודש ח"ב, עמ' תכג)

תורה בארץ ישראל, כשארץ ישראל בתיקונה, היא תורה טבעית ונובעת מהמקור שלה עצמה, כשהחיים שלמים והרמוניים, אור התורה הוא כזה, וממילא כל הפרטים של תורה מוארים באורה של הנשמה הכללית והמאחדת.

כזה הוא אורו של שמן הזית:

...שמכל זית זית יוצא שמן במידה ניכרת בשפעה, והיינו גם כן מכל עיון ומחשבה של ההגיונות הצחים בעמקי תורה יוצא אור מוחש בנגהו. (עין איה שם)

אבל "מה יעשו אנשי בבל", אנשי הפרטים, ההשגות המפורטות, שלא מתכנסים לתוך הכלל הגדול, שהאור הפנימי לא מופיע, והפרטים מופיעים ללא כלל מאחד, אין שמן זית שופע, וישנם הרבה שומשומין קטנים, אמנם גם השומשומין יוצרים שמן, אבל יש הבדל משמעותי יש בין סוגי השמנים, וכשעוסקים בתורה ובלמודה זה יופיע כך:

...דקדוקי הלכות בקושיא ותירוץ, בעיון מעשי, שהם מתחלקים לניצוצים קטנים מאד... ההתפרטות הקטנה שמכל אחד בפרטיות כמעט שאין לח שמן החכמה האלוקית מוחש. (שם)

דרך הלימוד בבבל כדרך שמן השומשומין, לא כשמן הזית השופע ומאיר בגדולתו את כל החלקיקים, אלא כגרעיני השומשומין הדקים והקטנים שאמנם חשיבותם גדולה אבל "נפיש טירחייהו"³⁷, וקשה לאוספם ולזכרם מחמת קטנותם, וכל גרגר לבדו קטן וחסר משמעות.

אולם תכונת השומשומין היא שבקיבוצם של השומשומין יחד, יתגלה טעמם, ושמנם:

דומה הדבר לשמן שומשומין, שכמה שלא ניכר בכל גרעין של שומשומין מעוצם קוטנו כי אוצר ואוגר הוא את שמנו בתוכו, מכל מקום מקיבוץ המון השומשומין במקום אחד והיצברם והעשותם בבית הבד ניכר כבר בהמון שאוצר של שמן גנוח בכל גרעין וגרעין. (שם)

כאן נעוצה נקודת ההבדל בין בבל והתלמוד הבבלי. בבל המפורטת והמפורדת היא בבל הרשעה³⁸, בבל שנתקללה ונתקללו שכניה³⁹, הפרטיות החסירה שאין בה את ליחו

37 וכסוגיית הגמרא בבא מציעא כא ע"א.

38 "דרש רב המנונא: הרואה בבל הרשעה צריך לברך חמש ברכות, ראה בבל אומר ברוך שהחריב בבל הרשעה..." ברכות נו ע"ב.

39 ברכות נח ויעויין גם בעין איה שם.

של הכלל. אבל כשהתורה מתפרטת לפרטים, גם אם מופיעה מתוך הפרטים, כל פרט חושף את הרוח הפנימית הטמונה בו ואת קישורו אל הכלל. "מכל מקום מכל דבר ודבר קטן שבתורה מכל דיוק הלכה, מכל גרעין של פלפולה של תורה והבנתה היותר פשוטה, מכל רסיס ורסיס מתקבצת אסיפה של אור גדול בנפש" (עין איה שם).

התורה שבבבל מופיעה בפרטים, אבל כל פרט נושא איתו את אורו הגדול של הכלל, ועבודתנו היא בקיבוץ הפרטים לעומקם, ולנסות להעמיק אותם עד כדי חדירה אל שורשם המקורי.

ט. מיני מתיקה - ועוצמה של תורה

כבר הזכרנו לעיל את דמותו של רבי ירמיה שעלה מבבל לארץ ישראל, עבר את המהפך הרוחני⁴⁰, והשינוי הרוחני ניכר עליו גם בעיני חבריו.

בגמרא מובא דיון, חריג לכאורה, מי גדול יותר תלמידי חכמים שבארץ ישראל או שמא אלו שבבבל:

אמר אביי: וחד מינייהו עדיף כתרי מינן

אמר רבא: וחד מינן כי סליק להתם עדיף כתרי מינייהו, דהא רבי ירמיה דכי הוה הכא לא הוה ידע מאי קאמרי רבנן; כי סליק להתם קרי לן בבלאי טיפשאי⁴¹. (כתובות עה ע"א)

לשם מה דנה הגמרא בשאלה למי יש עדיפות, האם יש מקום לשאלה אלו תלמידי חכמים גדולים יותר? ועוד: מה קורה לתלמיד חכם של בבל כשעולה לארץ ישראל, כיצד הוא נהיה חשוב כשני תלמידי חכמים של ארץ ישראל, וכיצד מי שלא ידע מאי קאמרי רבנן קורה לאותם רבנן "טיפשאי"?

40 חגיגה י ע"א: "ליוצא ולבא אין שלום - אמר רב כיון שיוצא אדם מדבר הלכה לדבר מקרא שוב אין לו שלום, ושמאל אמר זה הפורש מתלמוד למשנה ור' יוחנן אמר אפילו מש"ס לש"ס ופירש רש"י: מש"ס ירושלמי לש"ס בבלי, ויעויין שם ברש"י ותוס'.

41 אמר אביי: אחד מתלמידי חכמים של ארץ ישראל עדיף על שניים שמבבל אמר רבא: ואחד מתלמידי חכמים של בבל כשעולה לארץ ישראל עדיף על שני תלמידי חכמים ארצישראליים,

שהרי רבי ירמיה כשהיה בבבל לא ידע מה אומרים חכמים בבית המדרש, וכשעלה לארץ ישראל קרא לנו בבליים טיפשים.

לפי מה שניסינו להסביר בעניינה של בבל, מבוארים דברי הגמרא הללו, לכאורה:
 מסוגלת היא ארעא דחשוכא לפלפול הפרטים, הבא מתוך הפירוד, אבל חכמת
 האורה, רק בארץ האור נמצאת, אין תורה כתורת ארץ ישראל. (אורות הקודש
 ח"ב עמ' תכד)

התפרטותה של התורה הבבלית היא יסוד הדין בגמרא בכתובות, על תלמידי חכמים
 שבארץ ובחוף לארץ.

בארץ ישראל ישנו אחד, בבבל ישנם שנים, בישראל האחדות בבבל הפרודיות⁴², חד
 מינייהו - האחדות הפנימית הנמצאת בארץ ישראל, בחכמתה ובהארתה, היא טובה יותר
 ומאירה יותר מכל הריבוי הנמצא בפרטים.

לכן חד מינייהו - אחדותה הפנימית של ארץ ישראל, ותורתה של הארץ, שגם היא
 תורה אחדותית ופנימית, היא טובה יותר מ"תרי מינן" - מאותה שניות וריבוי הנמצאים
 בבבל.

אולם "חד מינייהו כי סליק להתם" - כשהפרטים עולים למקום שורשם, כשאותה
 התפרטות חוזרת ומתעלה לשורש הכללי ממנו היא נובעת הרי שהיא מעשירה אותו
 ומביאה לידי ביטוי את משמעותו של הכלל. לכן כשחד מינייהו - אותה פירודיות בבליית
 חוזרת למקומה האחדותי בארץ ישראל היא עדיפא מ"תרי מינייהו" - כלומר עכשיו
 כשהמקור הכללי יורד ומתפרט תלמידי חכמים שבבבל מפרטים אותו טוב יותר.

המהר"ל בהסברו לסוגיית הגמרא בכתובות שהבאנו לעיל, מזכיר את מיני המתיקה
 המצויים בבבל:

אמר רבי חנינא קודם לארבעים שנה היו נוטעים תמרים בבבל לומר שמיני
 מתיקה⁴³ מרגלת לשון לתורה. (איכה רבה פתיחתא לד)

42 "...הבן מאד עניין נפלא כי... לשתי הלשונות היתה בִּיתוּשׁ מספר שנים, וזה הכל נגד זה שהיה הוא
 מקצץ ומשחית ומפריד, וכל מקצץ ומפריד הדבר השלם לשניים, ואין מידתו מדת האחדות, כי
 הקציצה והשחיתה מפרידים הדבר שהוא אחד, לפיכך לא נאמר כי טוב ביום השני כי בו היה הפרדה
 ופירוד... - מהר"ל חידושי אגדות לגיטין נו ע"ב ד"ה וניקר, ובמקומות נוספים מגדיר המהר"ל את
 המספר שנים כתחילתו של הפירוד יעוין גם בדרך חיים למהר"ל ג, ג. ולעומת זאת עיין בעולת ראיה
 ח"א עמ' קמב ד"ה הקושט שנים עשר.

עולא אמר (לא הגלה הקב"ה את ישראל לבבל אלא) כדי שיאכלו תמרים ויעסקו בתורה. (פסחים פז ע"ב)

מיני מתיקה אינם, לכאורה, תנאי לתורה, ואולי היה מקום לומר שהם מפריעים לעיסוק הרוחני, שהרי מיני מתיקה אינם הכרחיים לגוף, ואולי כדי לזכות לתורה נדרשים אנו לוותר על מיני מתיקה, מדוע אם כן קשורה התורה שיורדת לבבל דוקא למיני מתיקה?

ועוד יש להתבונן בכך שהרי לפי המדרש באיכה כך הוכנה בבל לקליטתם של הגולים, כבר ארבעים שנה קודם, מה עניינם של הדברים החומריים הללו להופעת התלמוד בבבל?

וחד מינן כי סליק להתם:

נראה מפני שהיה כוחם לתורה יותר שהיו בעלי בשר יותר, ולפיכך כאשר עלו לארץ ישראל היו מעמיקים יותר בחכמה, כי כאשר הם בארץ ישראל הם דקי הטבע ולא היו יכולים להעמיק כל כך בחכמה שאין כוחם על זה... (מהר"ל חידושי אגדות לכתובות שם)

דברי המהר"ל זקוקים לביאור: בני בבל שהם בעלי בשר, לכן גדול כוחם לתורה? האם הבשר והבשריות בבבל אינם חוצצים לתורה? בארץ ישראל שהם דקי הטבע במשמעותו הרוחנית זקוקים לבשריות הבבלית?

לפי מה שראינו לגבי ההבדל שבין התכונה הרוחנית הארצישראלית, ובין התכונה הרוחנית הבבלית, הרי שבארץ ישראל לומדים מתוך חיבור אל מקור הכללים והאחדות, הלימוד כולו יונק משורשה של הנבואה, ולכן ההתפרטות קשה להם, דוקא מפני שהם "דקי הטבע" עוסקים במופשט ואוחזים בשורשו של הרעיון קשה להם ההתפרטות.

אבל בני בבל שהם חומריים יותר - כבר לא יונקים משורשה של האחדות הנבואית, אלא מתוך הפרטים עולים אל השורש, הם זקוקים למיני מתיקה, והם בעלי הבשר, מפני שכל התפרטותה של תורה בעולם שלנו נובע מהיותינו בעלי בשר, שהרי מצד הנשמה הכל נמצא בשורש בלבד. היציאה אל הפועל בחיים, ובריבוי הצדדים והגוונים שלהם.

תלויה בבעלי הבשר. לכן כשתלמיד חכם בבלי עולה לארץ ישראל הוא מחזק את הופעת הפרטים ומרבה את התורה⁴⁴.

44 בשולי הדברים ניתן אולי להסביר על פי מה שלמדנו במאמר זה את הביקורת הנוקבת של ישעיה הנביא על חזקיה המלך במלכים ב, כ. חזקיה מכניס לביתו את שליחי מלך בבל, ומראה להם את כל ביתו ואוצרותיו ואת בית המקדש, ונענש על כך בבשורה של גלות, ולכאורה קידוש ה' גדול יש בביקור זה, וטעם רב יש להראות לשליטי בבל את קדושת ישראל וירושלים, ועוד יש להתבונן שם שכשישעיה מבשר לחזקיה את בשורת הגלות עונה לו חזקיה: "...טוב דבר ה' אשר דיברת ויאמר הלא אם שלום ואמת יהיה בימי" - האם לחזקיה כלל לא אכפת מה יהיה אחריו ובגללו? נראה לכאורה שאין איסור להראות לאומות העולם את המקדש, ואין חיסרון במה שהראה להם את אוצרותיו, אולם לכבל, ודוקא לכבל, אסור להראות דברים אלה, מפני שסגולת העם הזוה היא לפרוט את הגודל למטבעות של חול, בבבל כל כלל יורד לפרט ונתפס אצלם בקטנות, כך חז"ל לומדים שם: "ועוד שפתח את הארון והראה להם את הלוחות ואמר, בזה אנו עושין מלחמה ונוצחין" (פרקי דרבי אליעזר פל"ד), תפיסת העולם הבבלית היא לראות את הלוחות כפרקטיקה של מלחמה, איך משתמשים בהם, כיצד הם פועלים וכו'. וכשחזקיה המלך מראה להם את אוצרות המקדש משתמש חזקיה עצמו בשפה בבלית, הלוחות כטקטיקה מלחמתית, אף שבודאי לא לזה נתכוון, הוא נתפס כך על ידם, שיאה של ירידתו היא שכשישעיה מנבא לו על הגלות, הוא עונה "הלא אם שלום ואמת יהיה בימי", שיאה של הפרטיות, בימי. אולי בהקשר זה ולפי אופיה של בבל מואשם חזקיה גם בגאוה, שהיא הרי תכונה בבלית ידועה, יעויין סנהדרין כד ע"א, ודהיי"ב לב, כה.